

**ТОШКЕНТ АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ
УНИВЕРСИТЕТИ**

РЕФЕРАТ

**Мавзу: Визуал Репрезентация. Коммуникатив
Дизайн**

Бажарди: С. Ибодуллаев

Тошкент 2016

ВИЗУАЛ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ. КОММУНИКАТИВ ДИЗАЙН

Режа:

1. Корреспонденция
2. Мақола
3. Шарҳ
1. Корреспонденция

Корреспонденция хабарнинг кенгайтирилган шакли бўлиб, у нима, қаерда, қачон, нима учун, нега сингари саволларга жавоб беради ва ўзида таҳлил элементларини мужассамлаштиради. Жанрнинг асосий хусусиятлари куйидагилар:

- далилларни куруқ ва оддий баён қилиш чегарасидан чиқилади;
- далилларга асосланган ҳолда фикрлашга йўналиш беради;
- воқеа ва ҳодисалар ҳақида кенгроқ хабар беради;
- фактлар манбалар асосида журналист фикр-мулоҳазалари билан уйғунлаштирилади;
- таҳлил фақат далилларга таянади;
- қисман қарама-қарши фикрлар берилиши мумкин.

Корреспонденцияга хос белгилар:

- вақтнинг муҳимлиги, яъни воқеа-ҳодиса қачон, қаерда бўлганини биринчи ёки иккинчи хатбошидаёқ айтиб ўтиш керак;
- баён учинчи шахс тилидан берилиши мумкин;
- жумла ва хатбошилар қисқа бўлади;
- одатда бир хатбошида битта тушунча берилади;
- ҳар бир гапда кўпи билан 25 та сўз ишлатилади (кириш қисм, яъни лидда 20 тадан ошмагани маъқул);
- вақт ва саналар аниқ кўрсатилиши шарт (“бир ҳафта илгари” эмас, айнан “25 август куни” деб кўрсатиш лозим);
- энг муҳим далиллар корреспонденциянинг бошида, иккинчи даражалилари эса охирида баён этилади.
- Корреспонденция ўз мазмун-моҳиятига кўра репортажга яқинроқ бўлса-да, муайян жиҳатлари билан ундан фарқ ҳам қилади. Биринчи навбатда, журналист воқеа содир бўлаётган пайтда унинг ичида бўлмаслиги мумкин. Корреспонденцияда воқеанинг асоси қисқа ва лўнда тарзда кўрсатилса репортажда айнан шу воқеа экспрессив, яъни ҳис-туйғулар баён этилган ҳолатда кўрсатилади ва натижада ўқувчида у ҳам шу воқеа жойида қатнашаётгандек таассурот пайдо бўлади¹.

2. Мақола

¹ Ж.А.Кримски. Репортаж, материалларнинг ёзилиши ва таҳрир қилиниши асослари. Т., 2003 й., 82-бет

Мақола аналитик жанрларнинг асосий тури бўлиб, у ўрганилаётган воқеа-ҳодисани тўлиқ ва чуқур ёритиш, далилларни умумлаштириш, ҳодисалар моҳиятининг қонуниятларини очиш унинг сабабини аниқлаш билан тавсифланади. Мақола халқаро журналистикада беш турга бўлинади – тарғибот элементларини мужассамлашган **бош мақола**, бирор бир муаммони ўрганиб, унинг келиб чиқиши ва ечимини кўрсатувчи, мавжуд воқеликни танқидий томондан ёритувчи **муаммоли ёки танқидий мақола**, бир-бирига боғлиқ воқеаларни умумлаштириб, уларни бир нуқтаи-назардан таҳлил этувчи **умумлаштирувчи мақола** ва воқеликни илмий нуқтаи назардан таҳлил этиб берувчи **илмий мақола**.

Бош мақола - газета сонининг асосий йўналиши ва мавзусини ўзида мужассам этади. Муаммоли ёки танқидий мақола — жамият унинг оғриқли нуқталарини кўрсатиб беришда муҳим роль ўйнайди ва воқеликни танқид остига олиш орқали унинг салбий оқибатларига тавсиф беришга хизмат қилади. Умумлаштирувчи мақола бир неча воқеликнинг ўхшаш жиҳатларини кўрсатади ва уларга умумий баҳо беришда қўл келади. Илмий мақола асосан журналлар учун мўлжалланган бўлиб, газетада кам учрайди ва воқеликни чуқур илмий равишда таҳлил этиб бериш учун қўлланилади.

Халқаро журналистикада мақоланинг тузилиши ўзбек журналистикасида меъёрга кириб қолган мақолалардан фарқ қилади. Чет эл журналистикасида бир саҳифани эгаллайдиган мақола деярли учрамайди. Шунингдек, уларда “фелъетон” жанри ҳам мавжуд бўлмай, у танқидий мақоланинг ўзидир. Зукко муштарийда бу борада халқаро журналистика меъёрлари асосида хориж маданиятини сингдириш эмасми, деган савол туғилиши табиий. Аммо бугунги кунга келиб, халқаро журналистика меъёрлари аллақачон бир давлат чегарасидан чиққан. Бутун дунёда ахборот оқими ва унинг ҳаддан зиёд кўплиги улар орасидан аҳамиятга молигини танлаб олишга имкон берувчи жанрларнинг ривожини тақозо этмоқда. Янгилик, хабар, корреспонденция, интервью, мақола шулар жумласидандир.

Бугунги тезкор асрда ўқувчида катта ҳажмдаги мақола ёки интервьюни ўқиб чиқиш учун вақт бўлмайди. Улар асосан мақоланинг лиди-кириш қисмигагина кўз югуртиришади ва агар қизиқиб қолсалар, уни охиригача ўқиб чиқишга вақт ажратишлари мумкин. Биз бу ўринда ўзбек журналистикасида қўлланиб келинаётган анъанавий мақола жанри услубини қораламоқчи эмасмиз, фақатгина халқаро аудитория нимага кўникканлиги хусусида маълумот бераяпмиз, холос.

Мақоланинг тузилиши

Лид - мақоланинг кириш қисмидир.

Лид:

- мақоланинг энг асосий “янгилиги” ни биринчи планга олиб чиқиш;
- воқеа-ҳодисанинг резюмеси, яъни қисқача асосини баён қилиш;
- ўқувчи мақоланинг нима ҳақда эканини дарҳол тушиниб етиши учун аниқ ва қисқа жумлаларда бериш;
- муштарийнинг диққат-эътиборини дарҳол жалб этиш керак.

Мақолага қўйиладиган талаблар

1. Мақоланинг матни бир мавзунинг ўзидан тўла ақс эттирмоғи лозим.
2. Ҳар бир абзац бир-бири билан лантикий боғлиқ бўлиб, бир-бирини тўлдирмоғи керак.
3. Узун иқтибослар, қайтариқлардан қочиш, фикрларнинг лантикий изчиллигини таъминлаш зарур.
4. Мақоланинг умумий тузилиши бир қизикда қетиши шарт эмас (резюмелардан ҳам фойдаланиш мумкин).
5. Мақола хронологик тартибда ёзилиши ёки бошқа бирор бир лантиққа асосланиши мумкин.
6. Ҳалқаро журналистика меъёрларига кўра мақола учинчи шахс номидан ҳам ёзилиши мумкин.
7. Муаллифнинг шахси материалда ақс этмаслиги ҳам мумкин, лекин кўпгина ҳолатларда бунинг ақси бўлади. Аслида биринчи шахс номидан журналист ўзи бевосита иштирок этган воқеа, ҳодиса хусусида тайёрлайди.

Мақола лиди ва матнини тайёрлашдан олдин ўзингизга бир нечта савол беринг:

1. Лид мақоланинг асосий ғоясини очиб бера олаётими?
2. У муаллифнинг фикрини ифода эта оладими?
3. Лидни қисқартириш мумкинми?
4. Лид аниқ, равшан ёзилганми? Уни нафақат Ўзбекистонда, балки дунёнинг бошқа мамлакатларида ҳам ўқиб тушуниш мумкинми?
5. Лид халқаро аудиториянинг эътиборини торта оладими?
6. Ўзингиз худди ана шу лидли мақолани ўқиган бўлармидингиз?
7. Сизнинг мақолангизда асосий мавзу борми?
8. Келтирилаётган иқтибослар мақола мазмунини тўлдириб, моҳиятининг тўлиқ очилишини таъминлайдими?
9. Мавзуга унчалик мос келмайдиган далилларни қандай қилиб мақолага киритиш мумкин ёки уларни ишлатмаган маъқулми?

Хулосага қўйиладиган талаблар:

1. Одатда янгилик киритилмайди.
2. Мавзунинг долзарблиги нимадан иборатлиги яна бир бор ўқувчига эслатиб ўтилади.
3. Муштарийга мавзу “тугаганлиги”ни идрок этиш имкони берилади.
4. Ўқувчи ёдида қоладиган образ ёки фикрга урғу берилади.

Такриз

Такриз лотинча “резенция” сўздан олинган бўлиб, “қайта кўриб чиқиш, хабар қилиш, тавсиф, баҳо бериш” деган маъноларни англатади. Бу таърифдан келиб чиқиб айтиш мумкинки, такриз публицистика жанрларидан бири бўлиб, унинг асосини ижтимоий-сиёсий ва бадий, адабиёт, санъат асарларига танқидий баҳо бериш ташкил этади.

Тарихий тараққиёт, журналистиканинг ривожини жанрларнинг муттасил шаклланиб боришига ҳам таъсир этмай қолмайди. Бу таъсир бевосита такризга ҳам тааллуқлидир. Илгари такриз фақат ижтимоий-сиёсий, илмий

ёки бадиий адабиётларга берилган бўлса, кейинчалик санъатнинг спектакль, концерт, кино, рақс, тасвирий санъат, рассомчилик каби турларига ҳам бериладиган бўлди, эндиликда телекўрсатувлар, радиоэшиттиришларга ҳам, ҳатто моддий ишлаб чиқариш маҳсулотларига ҳам тақриз - баҳо берилмоқда.

Тақриз муаллифи янги чиққан китоб, асар ҳақида батафсил маълумот бериш орқали уни ўқувчига тавсия қилади, асар муаллифи ва ижодий жамоа ишига объектив баҳо бериб, йўл қўйилган камчилик ва уни бартараф этиш йўллари кўрсатади. Бир сўз билан айтганда, тақризчи ёзувчи билан ўқувчи, олим билан унинг мухлиси, ҳаммаслаги орасида воситачидир.

Тақризчи иккита мақсадни ўз олдига қўяди. Биринчиси, ахборий билиш (идрок этиш), яъни асар ва унинг муаллифига тегишли бўлган турли хил ахборотлардан хабардор бўлиш, иккинчиси, тадқиқот орқали асарнинг ҳақиқий қимматини таҳлил қилиб бериш.

Бошқа публицистика жанрларидан фарқли ўлароқ, тақриз ҳужжатлиликка яқиндир. Тадқиқотчи ўз мулоҳазалари орқали асарда тасвирланган воқеаларни ҳаётий манбалар билан солиштиради, воқелик билан далилларни, ҳужжатларни бир-бирига нечоғли мос келишини ўрганади. Албатта, танқидий тақризнинг асосини ҳам худди корреспонденцияда, очерк, фелъетон, репортаждаги сингари, факт ва ҳужжатлар ташкил қилади. Фақат тақризда бу фактлар олим, адиб, рассом, актёр ижоди маҳсули сифатида қайта ишланади.

Тақризнинг мақола билан ўхшаш томони шундаки, ҳар иккала жанрда ҳам назариядан кўра ҳаётий масалалар кўпроқ кўрилади. Фақат, тақриз воқеликнинг бир бўлагига бағишланса, мақоланинг тадқиқот объекти бир қадар кенгрокдир.

Сўнгги пайтларда тақриз борган сари корреспонденция ва мақола жанрларига яқинлашаётганини кузатиш мумкин. Ҳатто тақриз элементлари тўла акс этган бу жанр тури камайиб кетаётганини эътироф этиш керак.

Тақризнинг бир неча турлари бор. Булар адабий-бадиий тақриз, театр тақриси, киносценарий тақризларидир. Шунингдек, тақризнинг жанрлар орасида ҳам турлари мавжуд. Масалан, тақриз-мақола, тақриз-очерк, тақриз-репортаж.

Тақризчининг диққат марказида аниқ бир ижтимоий-сиёсий, илмий ёки бадиий асар турмоғи керак. Шу нуқтаи назардан бу жанрга баҳо берганда айтиш мумкинки, тақриз - ахборот ҳақидаги ахборотдир.

Асарнинг ютуқ ва камчилиги ҳақида гапирганда, ёзувчи ижодида устувор бўлган асосий принципларни ҳам эсдан чиқармаслик талаб этилади.

Тақриз асосини тадқиқ қилинаётган асар таҳлили ташкил этади. Таҳлил ҳар томонлама мукамал бўлиши лозим. Айтайлик, бирор фильм ҳақида тақриз ёзганда, муаллиф бутун эътиборни сценарийга қаратиб, унинг мукамал чиқиши фильмнинг ютуғини белгилаган деб айтиши нотўғри. Чунки бу ўринда режиссура, ижрочилик маҳорати, костюмларнинг танланиши, муסיқанинг мос тушганлиги — барчасининг уйғунлиги фильм муваффақиятини таъминлаганини батафсил кўрсатиб бериши керак. Тақризчи кўпинча, бадиий асарларга тақриз ёзганда, унинг мазмунини

ўқувчига ҳикоя қилиш билан чекланиб қолади. Аслида тақризчи асарда акс этган ҳолат ижтимоий ҳаётда, адабиётда, санъатда нечоғли янги ҳодиса эканига эътибор қаратиши керак.

Тақризчи, аввало, асар ҳақида айтмоқчи бўлган фикрини ўзининг аниқ позициясини белгилаб олиши керак. Агар асарнинг тўғри келган жойини таҳлил қилишга ҳаракат қилса, ўқувчини ўз қарашларига, берган баҳосига ишонтира олмайди. Тақризчининг вазифаси тушунарсиз нарсани тушунтириш, ноаниқ нарсани аниқлаштириш, мураккаб нарсани соддалаштиришдир. Демак, унинг бурчи муаллиф камчилигини топиб, уни бартараф этишга ёрдам бериш, ўқувчига эса асарни ишончли тарзда тушунтиришдир. Айни пайтда фақат танқид қилиш асар баҳосини туширади. Асардаги ёрқин образларни тақризда муваффақиятли танлаш, аниқ топилган деталь ва бошқа тасвирий воситалар шарҳи муаллиф мавқеини аниқлаштиради ёки асарнинг аниқ баҳосини кўрсатади.

Тақриз ёзиш аввало, таҳлил қилинадиган объектни тўғри танлай билишдан бошланади. Объект танланганидан кейин уни таҳлил қилиш учун зарур манбалар йиғилади. Ана шу тайёргарлик жараёни тақризни муваффақиятли чиқишида муҳим роль ўйнайди. Масалан, театр танқидчилари аввало, эътиборни асар матнига қаратишади. Аслида эса театрга бориб, спектаклни кўришлари, ҳатто репетицияларни кузатишлари зарур.

Тақриз шартли равишда икки тизимли гуруҳга - фактли ва абстракт материаллар гуруҳига бўлинади.

Биринчи гуруҳда - тезислар, шарҳлар, асарнинг назарий шарҳи, муаллиф позицияси, унинг асарга муносабати ўрин олади. Иккинчисида - асардан мисол келтириш, алоҳида эпизодларни тасвирлаш асосий планга чиқади.

3. Шарҳ

Жаҳон миқёсида содир бўлаётган воқеа-ҳодисалардан воқиф бўлар экансиз, дафъатан унинг бирор мамлакат ёхуд жаҳон тақдирида қандай аҳамият касб этишини тасаввур қилишга қийналасиз. Бунинг учун аввало дунёда кечаётган воқеа-ҳодисалардан мунтазам воқиф бўлмоқ, уларнинг моҳиятини тўғри тушуниб, ҳамма ҳам кўришга қодир бўлмаган ўзаро боғлиқликни англаш зарур. Шу боисдан ҳам биз маълум воқеалар ҳақида хулоса чиқаришда шарҳловчилар талқинига эътибор қаратамиз. Мазкур жараёнда шарҳловчиларнинг билимдонлиги, зийраклиги, маҳорати ҳар биримизда маълум воқеага нисбатан жамоатчилик фикрининг шаклланишига кўмаклашишини кузатамиз. Демак матбуотда, умуман оммавий ахборот воситаларида шарҳларнинг ўзига хос ўрни ва вазифаси бор.

Шарҳнинг ўқувчиларга фойдали бўлган қуйидаги жиҳатлари мавжуд:

- воқеа-ҳодисалар ҳақидаги ахборотларнинг кўплиги туфайли юзага келган тушунмовчилик ва тартибсизликларни маълум бир қолипга солишга ёрдам беради;
- ўқувчиларни ОАВ томонидан узатилаётган ҳаддан ташқари кўп хабар ва янгиликларга боғланиб қолишдан сақлайди;

- ўқувчиларни ижтимоий-сиёсий ҳаётда фаол иштирок этишга ундайди;
- ўқувчиларда танқидий нуқтаи назарни шакллантириш кўникмасини ҳосил қилади;
- муҳим ва жиддий муаммолар атрофида суҳбат ва баҳс-мунозаралар уюштиради.

“Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да шарҳга қуйидагича изоҳ берилган: “Шарҳ бирор нарсанинг мазмунини, моҳиятини очиб бериш, тушунтириб бериш: изоҳлаш, изоҳ”. Шарҳ таҳлилий жанрнинг муҳим қисмларидан бири сифатида жамият ҳаётидаги ёки халқаро турмушдаги воқеа-ҳодисаларга муаллиф муносабатини ўзида ифода этади. Маълум воқеа-ҳодиса ҳақида тезкорлик билан берилган хабар, ахборот шарҳда бирмунча кенгроқ таҳлил этилади, маълум хулосалар чиқарилади. Шунинг учун назарийётчилар шарҳ ёзиш бўйича қуйидаги қоидаларга амал қилиш лозимлигини таъкидлашади:

- Шарҳловчи фактларни рўй-рост ва тўлиқлигича ўқувчиларга тақдим этиши лозим. Шарҳни ярим ҳақиқатга асосланиб ёзиш ярамайди. Шарҳловчи ҳеч қачон ўқувчини била туриб янглиштирмаслиги, вазиятни нотўғри талқин этмаслиги ёки бирор кишини ноқулай вазиятга қўймаслиги керак.
- Шарҳловчи маълумотларнинг моҳиятига ва уларнинг яхшиликка хизмат қилишига асосланган ҳолда тасдиқланган фактлардан ҳолисона хулоса чиқариши лозим.
- Шарҳловчи ҳеч қачон ўзининг шахсий манфаатлари йўлида ёки бирор бир фойдани кўзлаб ўқувчига ўз таъсирини ўтказмаслиги лозим.
- Шарҳловчи ўз фикр-мулоҳазаларини мунтазам равишда ҳамма учун тушунарли тарзда етказиб бериши ва зарур бўлган жойда тузатишлар киритишдан тортинмаслиги керак.
- Шарҳловчининг ўзида кучли эътиқодга ва ҳаётнинг демократик тамойилларига қатъий ишонч бўлиши зарур. У бировнинг виждони ва эътиқодини ҳақоратлайдиган ҳар қандай нарсани шарҳлашдан ўзини сақлаши керак. Кўпинча газета саҳифалари битта фикрни илгари сурадилар. Шунинг унутмаслики керакки, ҳар қандай умумтўғри фикрлар аввало индивидуал (якка) шахсий фикрлар мажмуасидан пайдо бўлади.

Шунинг учун ҳар қандай бошқача фикр эътибордан четда қолмаслиги керак. Шарҳловчи касбий дахлсизликнинг олий мезонларига риоя қилиши, ўз ҳамкасбларини қўллаб-қувватлаши лозим.

Журналистика ўз табиатига кўра субъектив ҳодисадир. У теварак-атрофда рўй берган воқеа-ҳодисаларга ўз муносабатини билдиришга мажбур.

Газеталарнинг ҳар бир сонини бош мақоласиз - муҳаррир шарҳисиз тасаввур қилиш қийин. Шарҳнинг ҳажми турли тарзда бўлиши мумкин.

Буюк британиялик журналист ва олим Девид Рэндалл шарҳнинг учта турини кўрсатади: очик, пардаланган ва ноихтиёрий шарҳ. Очик шарҳ - бу аниқ кўриниб турган нарсани шарҳлаш: журналист тўғри ва очикчасига ўз фикр-мулоҳазасини билдиради. Умуман олганда шарҳнинг ушбу кўринишидан дунё матбуоти аста-секин воз кечмоқда.

Шунинг учун одатда шарҳларнинг асосан пардаланган ёки ноихтиёрий турлари кўп учрайди. Шарҳнинг бу икки тури ўртасидаги фарқ унчалик катта эмас. Ноихтиёрий шарҳ ўз номи билан муаллиф хоҳламаган тарзда, тасодифий вазиятдан келиб чиқиб ёзилиши мумкин. Зимдан ҳаракат қилиш шарҳнинг ҳар иккала турига ҳам тегишли. Лекин ҳар иккаласининг ҳам йўналиши бир хил ва битта натижани кўзлайди.

Шарҳ маълум бир мавзу бўйича фикрлаш, тушунча беришни англатади. Шунинг учун ҳам шарҳлар:

- бировдан қасд олиш;
- ҳис- туйғуларни англатиш;
- шахсий манфаатларни кўзлаш;
- эмоционал ҳаяжонни етказиш воситаси бўлиши мумкин эмас.
- Шарҳда:
 - ижтимоий аҳамиятга эга бўлган нимадир етказиб берилиши;
 - ишонарли аргументлар келтирилиши;
 - ахборотда аниқ муносабат акс этиши;
 - ўқувчига тушунарли, равлон тилда ёзилиши керак.
- Ҳар бир материал:
 - ўз услуби ва дастхатига эга бўлиши;
 - фактларга баҳо бериш ва таҳлил қилиш тартиби асосига қурилиши;
 - мақсад бирор мавзуга қаратилиши;
 - янги жонли ракурс, баъзан зиддиятли услубда ифодаланиши;
 - шарҳланаётган мавзуга ўқувчининг янгича нуқтаи назардан қарашига эришиш;
 - ҳикоя қилиш эмас, кўрсатиб бериш;
 - фикрни ўқувчига қарши қўйиш эмас, аксинча мисоллар келтириш орқали асослаш;
 - муаллиф тажрибасига эмас, мавзуга эътиборни қаратиш;
 - оҳангдаги узвий мутаносибликка амал қилишга (бирор оҳангни танлаб, охиригача шунга амал қилиш) асосланиши лозим.

Бирор нарсани шарҳлашда, аввало муаммони аниқлаш муҳим ҳисобланади. Демак, шарҳ ёзишдан олдин муаммони аниқланг. Сиз нимани муҳокама ёки ҳал қилмоқчисиз? Тушунтирилиши ёки изоҳланиши зарур бўлган бирор нарса борми? Шарҳловчилар янгилик ёки ахборотни бир қолипга солиши шарт эмас. Шарҳлар чўзилиб кетиши ҳам керак эмас, кўпинча қисқа ва лўндаси таъсирли чиқади.

Имкониятлар рўйхатини тузинг. Муаммо мавжудлигини аниқлаганингиздан сўнг, сиз ўз билим ва тажрибангизни, ўзингиздаги мавжуд манбаларни яхшилаб кўздан кечиринг ва иложи борида кўпроқ ечимларни излаб топинг. Ҳар бир имкониятни кўриб чиқмагунча, битта ечимда тўхтаб қолманг.

Имкониятларни текширишга киришинг. Уларнинг ҳар бирига танқидий нуқтаи назар билан қаранг. Воқеликни таҳлил қилишга мос келадими? Агар мос келмаса, бу имкониятдан воз кечиш мумкин.

Энг тўғри жавобни, энг фойдали ечимни топгунга қадар ҳаракат қилинг. Шундан кейингина уни ўқувчилар ҳукмига ҳавола этинг.

Шарҳларда шарҳловчи ёки таҳририят позицияси қуйидагича ифодаланиши мумкин:

- қарши позиция;
- бетараф позиция;
- қўллаб-қувватловчи позиция.

Келинг, мазкур позицияларни аниқ мисоллар асосида кўриб чиқайлик. Яъни, янги завод қурилиши юзасидан имкониятларни белгилаб олайлик. Завод Тошкент шаҳрида қурилади. Лойиҳа баҳоси 1 миллион АҚШ доллари.

Қарши позиция: Табиатни муҳофаза қилиш соҳаси мутахассислари томонидан Тошкент шаҳрида янги саноат корхонасининг қурилиши пойтахт экологиясига салбий таъсир кўрсатиши мумкинлиги айтилмоқда. Шунингдек, лойиҳа баҳоси ҳам жуда қиммат.

Бетараф позиция: Тошкент шаҳрида янги саноат корхонасининг қурилиши бўйича қабул қилинган янги лойиҳани табиатни муҳофаза қилиш соҳаси мутахассислари билан атрофлича муҳокама қилиш лозим. Шунингдек, лойиҳа қиймати юзасидан ҳам барча таклифларни ўрганиб чиққан ҳолда якуний фикрга келиш керак.

Қўллаб-қувватловчи позиция: Тошкент шаҳрида янги саноат корхонасининг қурилиши бўйича қабул қилинган лойиҳа пойтахтимизда ишлаб чиқариш соҳасини янада ривожлантириш йўлида муҳим қадам бўлди. Лойиҳани амалга ошириш учун 1 миллион АҚШ доллари ажратилиши ҳам мазкур корхона тез фурсатларда қурилиб, фойдаланишга топширилишидан далолат беради.

Шунингдек, шарҳда мақтов ёки танқидий муносабат акс этиши мумкин.

Бош мақола шаклида ёзилаётган шарҳни қуйидаги қисмларга бўлиб олган маъқул:

- Кириш қисми. Мавзу ёки муаммонинг номиёқ унинг долзарб ёки муҳимлигидан далолат бериб туради. Ўқувчига нима ҳақида гапирмоқчи эканлигингиз маълум бўлсин.
- Асосий қисм. Асос ва далилларни тақдим этади. Бу бир томондан масаланинг муҳимлигини кўрсатса, иккинчи томондан уни рад этади. Бир томонлама асослаш оммага унчалик маъқул келмаслигини ёддан чиқарманг. Ўқувчига қарши томоннинг фикрини ҳам кўрсатинг.
- Якун. Вазиятни кўрсатади. Бу ўқувчини бирор нарсага ишонишга ёки бирор ҳаракат бошлашга ундайди.

Шарҳлар танланган мавзуга қараб расмий ёки норасмий бўлиши мумкин.

Шарҳ ёзиш жараёнида воқеликни аниқлаш ва тасвирлашда қандай услублардан фойдаланилади? Шарҳнинг ҳам ўзига хос шартлари мавжудми ёки у фақат муаллифнинг айниятига боғлиқми? Албатта, ҳар қандай ижод соҳасида у ёки бу мавзуга нисбатан муаллиф муносабати ифодаланади. Шарҳлаш жараёнида ҳам муаллиф мавзуга нисбатан ўз муносабатини, қарашларини белгилаб олиши, шахсий ёки умумий хулосалардан, суҳбат ва иқтибослардан фойдаланиши мумкин. Мавзуни ўрганиш жараёни турлича кечиши мумкин, бу материални тадқиқ этишнинг ҳажми ва қандай усул ва услублардан фойдаланишга боғлиқ. Айнан мана шу танлаш эркинлиги воқеликни ўрганиш жараёнининг аниқ бир объектив омиллари йўқлигини келтириб чиқаради. Шундай бўлишига қарамасдан, баъзи бир умумий тамойиллар мавжудки, уларга амал қилмасдан туриб, мавзуни ҳолисона ёритиш мумкин эмас. Турли миқёсдаги хабарларни диалектик нуқтаи назардан ёритиш зарур. Ушбу мураккаб муаммони публицистика вазифаларидан келиб чиққан ҳолда илмий асосда ҳал этиш мумкин. Илмий таҳлил ва талқингина одамларга исботланган хулосалар, тавсиялар беради, ижтимоий фикрни шакллантира олади. Шарҳлашда кўп ҳолатларда кичик, алоҳида фактлардан умумлашма ва бутунлик томон интилиш характерли хусусият касб этади. Шунингдек, шарҳлашда индуктив услубдан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этмоқда. Чунки воқеликни айтиш ҳаётий вазиятларда ёритиш, алоҳида ҳодисалар, фактлар ҳақида хабар бериш шарҳнинг асосий хусусиятларидан биридир. Мазкур услуб ёрдамида ҳолис ва тўғри хулосалар чиқариш учун фактларни излаб топиш ва уларни талқин этиш, келтирилган маълумотларни тўғри таснифлаш лозим. Чунки шарҳлаш жараёнида материалларни тўғри таснифлаш ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Шарҳловчи воқеа ва фактларни, ҳодиса ва жараёнларни таҳлил этаётганда нафақат унинг келиб чиқишини очиқ бериши, балки унинг келажакда қандай ривож топишини ҳам кўрсатиб бера олиши керак.

Фойдаланган адабиётлар:

1. Гуревич С.М. Номер газеты. М., 2002.
2. Журналисты XX века: Люди и судьбы. М., 2003.
3. Кримски Ж. Репортаж, материалларнинг ёзилиши ва таҳрир қилиш асослари. ISFJ. 2003.
4. Ким Л.Н. Технология создания журналистского произведения. СПб, 2001.